

TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA ALISHER NAVOIYNING DIDAKTIK QARASHLARINING O'RNI

Normuminova Jonguloy XXX

Master's student of the Department of pedagogy and teaching methods of the economic and pedagogical university.

Yuldashev J.T.

Associate professor of the department of pedagogy and teaching methods of the IPU department of pedagogy and teaching methods PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15163881>

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Tarbiya" darslarini Alisher Navoiyning didaktik qarashlari asosida tashkil etishning nazariy asoslari yoritilgan. Alisher Navoiy ijodidagi ta'lim-tarbiya, insonparvarlik va axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan g'oyalarning zamonaviy tarbiya jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada buyuk mutafakkirning asarlarida ifodalangan ma'naviy qadriyatlar orqali yosh avlodni barkamol shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan ta'limiy yondashuvlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: ustoz-murabbiy, komillik, ilm-fan, ta'lim-tarbiya, ma'rifat, barkamol inson, shaxs kamoloti, maktab, ma'naviy meros.

THE ROLE OF ALISHER NAVOI'S DIDACTIC APPROACHES IN ORGANIZING EDUCATIONAL LESSONS

Abstract. This article discusses the theoretical foundations of organizing "Education" lessons based on the didactic views of Alisher Navoi. The importance of the ideas of Alisher Navoi in the work of education, humanism and the formation of moral qualities in the modern educational process is analyzed. The article examines educational approaches aimed at forming the younger generation as a well-rounded individual through the spiritual values expressed in the works of the great thinker.

Key words: teacher-mentor, perfection, science, education and upbringing, enlightenment, a well-rounded individual, personal development, school, spiritual heritage.

РОЛЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ АЛИШЕРА НАВОИ В ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УРОКОВ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы организации уроков «Образование» на основе дидактических взглядов Алишера Навои. Анализируется значение идей творчества Алишера Навои, направленных на формирование образованности, гуманизма, нравственных качеств в современном образовательном процессе.

В статье рассматриваются образовательные подходы, направленные на формирование подрастающего поколения как всесторонне развитой личности через духовные ценности, выраженные в произведениях великого мыслителя.

Ключевые слова: *наставник, совершенство, наука, образование, просвещение, совершенный человек, личное совершенство, школа, духовное наследие.*

Zamonaviy texnologiyalar davrida ta'lim va tarbiya masalalari yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Biroq, Sharq xalqlari uchun tarbiya har doim muhim o'rin tutgan va hech qachon o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Sharq ta'lim-tarbiya tizimi jahon miqyosida o'ziga xos mavqega ega. Bu sohada didaktik asarlar yaratgan buyuk mutafakkirlar orasida Mir Alisher Navoiy alohida ajralib turadi.

Alisher Navoiy – o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi, ma'rifatparvar va davlat arbobi sifatida nafaqat adabiy, balki pedagogik meros ham qoldirgan. Uning didaktik qarashlari yosh avlod tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada Navoiy asarlarida aks etgan didaktik g'oyalar va ularning zamonaviy ta'lim amaliyotidagi qo'llanilishi tahlil qilinadi.

Navoiy ijodining asosiy yo'nalishlaridan biri inson ma'naviyati va axloqiy kamoloti masalasidir. U o'z asarlarida insoniy fazilatlar, halollik, rostgo'ylik, ilm, ma'rifat, adolat va vatanparvarlik haqida keng qamrovli fikrlarni ilgari surgan. U olimlar, fozillar va shoirlarning rolini yuksak baholagan hamda jamiyat taraqqiyotini bevosita ma'rifat bilan bog'lagan.

Ushbu maqolani tadqiq qilish jarayonida Alisher Navoiy asarlari metodologik asos sifatida o'rganildi. Ilmiy bilishning obyektivlik tamoyiliga rioya qilindi hamda Navoiy asarlarida o'qituvchi-shogird munosabatlari masalasi aniq va tizimli tarzda yoritildi.

Shuningdek, M. Muxtorov va U. Sanaqulov tomonidan yozilgan "O'zbek adabiy tilining tarixi" kitobi mantiqiy izchillik manbasi sifatida foydalanildi.

Nokasu nojins avlodin kishi bo'lsin debon

Chekma mehnatkim, latif o'lmas kasofat olami

Kim kuchuk birla xo'tukka necha qilsang tarbiyat,

It bo'lur, dog'i eshak, bo'lmas aslo odami¹.

Barcha tirik mavjudotlar orasida inson aynan ta'lim va tarbiya orqali ajralib turadi. Biroq, agar inson bolaligidan shafqatsizlik, adovat, hasad, bo'hton va aldov kabi illatlarga moyillik hosil qilsa, keyinchalik uni qayta tarbiyalash qanchalik qiyin bo'lishidan qat'i nazar, bu illatlarni yo'qotish oson bo'lmaydi. Chunki tarbiya inson tabiati bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun insonni tarbiyalash jarayoni tug'ilishidan boshlab, hatto onaning qornidayoq boshlanishi kerak.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy bu haqiqatni o'z g'azallarida mahorat bilan ifoda etgan.

U ta'limning inson hayotidagi muhim rolini anglab yetgan holda, nazariy bilimning o'zi kifoya emasligini tushungan. Ba'zan yomon axloqli va buzg'unchi odamlarga duch kelish ham insonning axloqiy rivojlanishida muhim rol o'ynashi mumkin. Chunki agar inson faqat ijobiy muhitda tarbiya topsa, yaxshilikning haqiqiy qadriyatini to'liq anglamasligi mumkin.

Navoiy asarlaridan xulosa qilish mumkinki, ezgu insonlarni hurmat qilish bilan birga, yomon fe'l-atvorga ega bo'lgan shaxslar bilan ham murosali yashashni o'rganish – yetuk va komil insonning fazilatlaridan biridir.

Alisher Navoiy o'zining ta'lim va tarbiya haqidagi fikrlari va mulohazalari orqali har tomonlama yetuk avlodni shakllantirishga katta hissa qo'shgan. Uning umuminsoniy fazilatlar haqidagi qarashlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Har bir o'qituvchi va tarbiyachi doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, bilim va ko'nikmalarini oshirib borishi lozim, chunki bu ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, o'qituvchilar o'z shogirdlariga mehr bilan yondashib, so'zlari va harakatlari orqali ularga ruhiy zarar yetkazmaslikka harakat qilishlari kerak. Muloqot madaniyati qoidalariga rioya qilish, o'zini tutish va xulq-atvorini boshqarish – bu har bir pedagog uchun zarur bo'lgan fazilatlaridir. Zero, o'qituvchining dunyoqarashi uning atrofdagilar bilan bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi.

Muloqotning asosiy vositasi bu – til. Maqolda aytilganidek, "Bola shirin so'zga gado".

Shuning uchun pedagoglar o'z muloqotlarida nihoyatda ehtiyotkor bo'lishlari, so'zlari bilan bolalarni ruhlantirib, ilhomlantirishlari, aslo tushkunlikka tushirib qo'ymasliklari lozim.

Alisher Navoiy notiqlik mahorati haqida so'z yuritib, "Shirin so'z – dil uchun asal kabidir" deydi. Shu bois, o'qituvchi har doim nutq madaniyatiga e'tibor qaratishi va o'zining psixologik, estetik, jismoniy hamda axloqiy fazilatlarini namunali darajada namoyon qilishi lozim. Pedagogik faoliyatda o'qituvchi halol bo'lishi, ishini adolat bilan olib borishi kerak.

Chunki aynan adolat o'qituvchi va shogird o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlovchi asosiy tamoyillardan biridir. Hazrat Alisher Navoiy bu haqda shunday deydi: "Bir harf o'rgatgan muallimning qarzi yuz ming xazina bilan ham uzilmaydi." Biz ularga doimo minnatdor bo'lishimiz kerak.

Navoiy yoshlarning chuqur va mazmunli ta'lim olishi uchun o'qituvchilar, olimlar va murabbiylarning o'zlari ham bilimli va odobli bo'lishlari zarurligini ta'kidlaydi. U johil, mutaassib va savodsiz o'qituvchilarni qattiq tanqid qiladi. Ustoz o'z fanini mukammal bilishi va ta'lim berish usullariga ega bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Masalan, "Mahbub ul-Qulub" asarida u maktabdorlar haqida so'z yuritib, ularning haddan tashqari qattiqqo'lligi, johilligi va ochko'zligini qoralaydi.

Navoiy bunday o'qituvchilar begunoh bolalarga nisbatan adolatsizlik qilishlarini, ularni qattiq jazolash, jismoniy intizom va g'azab bilan o'rgatish odatiga aylanganini ta'kidlaydi.

Ularning aksariyatida mehr-shafqat yo'q, fe'l-atvori qattiq va fikri sayozdir. Bunday o'qituvchilar bolalarni donishmandlik bilan tarbiyalash o'rniga, qo'rquv bilan tartibga solishga harakat qilishadi. Ularning qo'pol muomalasi esa bolalarning kamchiliklarini to'g'rilash o'rniga, ularga yana-da ko'proq zarar yetkazadi.

Navoiy o'qituvchilarning mashaqqatli mehnatini yuksak e'tirof etadi. U hatto kuchli bir inson ham bitta bolani tarbiyalashda qiynalishi mumkinligini ta'kidlab, o'qituvchining esa butun bir sinfni o'qitib, tarbiyalashiga e'tibor qaratadi. Ba'zan ayrim shogirdlarning ilmni o'zlashtira olmasligi ustoz uchun vazifani yanada murakkablashtiradi. Shunga qaramay, o'qituvchining mehnati bebaho sanaladi. Hatto shogird kelajakda podshohlik darajasiga yetishsa ham, u doimo o'z ustoziga minnatdor bo'lishi kerak.

Navoiy inson aql-idroki, donishmandligi va ilm-fanini yuksak qadrlagan. U "Ilm va donish – insonning bezagidir" deb yozadi. U bolalar tarbiyasi va axloqiy shakllanishini eng muhim masalalardan biri deb hisoblagan va shogirdlarni "hayot chirog'i" deb atagan. Navoiy bolalar oilaga baxt va farovonlik olib kelishini ta'kidlab, ularning ta'limini erta boshlash zarurligini uqtirgan. Uning fikricha, bolalar olti yoshga yetganida, o'g'il-qizlar albatta ustoz qo'liga topshirilishi lozim.

Bundan tashqari, Navoiy o'rganilgan bilimni hayotda qo'llashning ahamiyatini alohida ta'kidlagan. "Mahbub ul-Qulub" asarida u shunday yozadi: "Agar biror kishi ilm egallasa-yu, uni amalda qo'llamasa, bu xuddi shudgor qilinib, lekin na ekin ekilgan, na hosil yig'ilgan dala kabi.".

"Ilmsiz amal – ma'nosiz, xuddi hosilsiz urug' sochishdek befoyda."

U barcha fanlarni o'rganishni targ'ib qilib, olimlar va ziyolilarni ilm-fan va sivilizatsiyani rivojlantirish yo'lida birlashishga undagan.

Alisher Navoiy fikriga ko'ra, inson tinimsiz va qat'iyat bilan ilm olishga intilishi lozim.

U har qanday qiyinchiliklarni yengish, fidokorona mehnat qilish, matonat bilan harakat qilish, doimiy izlanish, jarayonni oxirigacha yetkazish hamda sabr va bardosh bilan o'rganish zarurligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, buyuk mutafakkir o'z davrida ilm egallashning asosiy tamoyillarini to'g'ri belgilab bergan, hattoki ta'lim tizimi haqida tushunchalar shakllantirgan.

Navoiy ta'lim olishning turli usullarini tavsiya qilgan. U madrasalarda tahsil olish, olimlar, hunarmandlar va san'atkorlarga shogird tushish yoki mustaqil bilim olishni muhim ta'lim yo'llari sifatida ko'rsatgan.

U yosh avlodga chuqur ta'lim berish uchun o'qituvchilar, olimlar va murabbiylarning nafaqat bilimli, balki odobli ham bo'lishi zarurligini ta'kidlagan. Navoiy bunday ustozlarning har doim shogirdlari tomonidan hurmat va e'tirofga sazovor bo'lishini qayd etgan.

Shu bois biz Alisher Navoiyga pedagog va tarbiyachi sifatida qarashimiz mumkin, chunki u ta'lim jarayoni, usullari va talablariga alohida e'tibor bergan. U o'z ta'lim falsafasini ilmiy aniqlik, mustahkam asoslar va tarixiy uzviylik kabi tamoyillarga asoslagan.

Abadiy donishmandlik sari intilgan bu zukko mutafakkir insonning haqiqiy kuchi va donoligi uning o'ziga bo'lgan ishonchida ekanini ta'kidlagan. Shu bois u ilm va ma'rifatning ahamiyatini alohida uqtirgan. U ilmni zulmatni yorituvchi chiroq, hayot yo'lini yorituvchi quyosh, insonning asl mohiyatini ochib beruvchi alloma bilan solishtirgan. Bu fikrlarini "Nazm ul-javohir" asarida quyidagicha ifodalagan:

"Olim kishi kim bo'lsa, dehqon uni abadiy deb atar,

So'zlari bazm yaratir, go'yo jannati nazzora".

Alisher Navoiy fikricha, bilimli va aqlli inson o'z maqsadiga yetishish yo'lida barcha qiyinchiliklarga bardosh beradi. Kimki ilmni o'ziga tayanch qilsa, u hech qachon adashmaydi, xor bo'lmaydi, chunki ilm insoniyatga baxt va farovonlik olib kelish uchun xizmat qiladi.

Shunday qilib, Navoiy o'zining adabiy asarlari bilan bir qatorda, ta'limiy va axloqiy asarlarida ham komil inson fazilatlarini belgilab bergan. Bu fazilatlar qanoat, adolat, saxovat, g'ayrat, muruvvat, sadoqat, halollik va rostgo'ylikdan iboratdir. U bu fazilatlarini o'zida mujassam etgan inson hech qachon buzuq yo'lga kirmasligini ta'kidlaydi. Bunday odamlar yashaydigan jamiyat esa taraqqiy etadi, natijada butun insoniyatning baxt-saodati va farovonligi ta'minlanadi.

Alisher Navoiy insonlarni odobli va axloqli bo'lishga chorlaydi hamda axloqni quyidagicha ta'riflaydi: "Axloq – insonning og'ir va qimmatbaho libosi, xuddi kiyim tanani qoplagani kabi. Aynan axloq insonni bezaydi". Navoiy so'zlari chuqur donishmandlik bilan yo'g'rilgan. Uning hikmatlari ilm, ma'rifat, mehr-oqibat va insonparvarlikni hayotning asosiy qadriyatlari sifatida e'tirof etadi.

Axloqiy tarbiya darslarida aynan shu jihatlariga alohida e'tibor qaratish lozim.

O'quvchilarga yomon xulqning zararli oqibatlarini tushuntirish juda muhimdir. Alisher Navoiy ta'lim-tarbiyada faqatgina so'z emas, balki amaliy o'rnak ham katta rol o'ynashini qayd etadi. Shuning uchun o'qituvchi o'zi ibrat namunasi bo'lib, axloqiy qadriyatlarni nafaqat dars davomida, balki kundalik hayotdagi xulq-atvori bilan ham o'rgatishi kerak.

Navoiyning didaktik qarashlarini axloqiy tarbiya darslariga integratsiya qilish uchun quyidagi usullar samarali bo'lishi mumkin:

- ✓ Asarlaridan parchalar tahlil qilish – o‘quvchilar bilan Navoiy asarlaridan axloqiy mavzularga oid qismlarni muhokama qilish.
- ✓ Axloqiy mavzularda bahs va muhokamalar uyushtirish – o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish maqsadida axloqiy muammolar bo‘yicha bahs tashkil etish.
- ✓ Navoiy hikmatlaridan foydalanish – uning donishmand fikrlarini dars davomida qo‘llash va axloqiy tushunchalarni boyitish.
- ✓ Sahna ko‘rinishlari tayyorlash – Navoiyning axloqiy saboqlarga oid asarlaridan sahna ko‘rinishlari qo‘yish orqali o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va bilimlarini mustahkamlash.

Alisher Navoiyning didaktik qarashlari axloqiy tarbiya darslarini yanada mazmunli va samarali qilishda muhim rol o‘ynaydi. Uning ilm, axloq va tarbiya haqidagi g‘oyalari o‘qituvchilarga o‘quvchilarni nafaqat bilimli, balki har tomonlama yetuk va komil inson sifatida shakllantirishda yordam beradi. Shu sababli, zamonaviy ta’limda Navoiy merosini kengroq tatbiq etish va uni yosh avlodga yetkazish har bir ustozning asosiy vazifalaridan biri bo‘lishi lozim.

REFERENCES

1. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat –yengilmas kuch. T,: Ma`naviyat, 2008 y.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami.Yigirma jildlik. 16-jild.T.: “Fan”, 2000. B. 26.
3. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami.Yigirma jildlik.14-jild.T.: “Fan”, 1998. – B. 83.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. Asarlar. O‘n besh jildlik. 13-jild. – T.: “Badiiy adabiyot” nashriyoti, 1966. – B. 189-190.